

BESLUT

2012-11-26

Dnr: 12/00619

SAKEN

Aktuellt, SVT2, 2012-03-02, inslag om nanopartiklar; fråga om saklighet

BESLUT

Granskningsnämnden anser att Sveriges Television inte har följt bestämmelsen om beriktigande.

FÖRELÄGGANDE

Sveriges Television ska på lämpligt sätt offentliggöra nämndens beslut.

INSLAGET

I det så kallade nyhetslöpet sades följande.

Och svenskt forskarlarm om effekter av nanopartiklar. Solkräm och smink som läcker ut i vattnet gör fiskar anorektiska.

I påannonseringen av inslaget sa programledaren följande.

Ja det här som jag har här, det är en låda smink och här finns det krämer och sådana här saker som många använder dagligen. Och nu har forskare i Lund slagit fast att små små för ögat osynliga så kallade nanopartiklar, från bland annat smink, läcker ut i vattnet när vi tvättar av oss sminket och det här gör då fiskarna anorektiska och det här kan också påverka människors ämnesomsättning.

I inslaget sades bland annat följande.

Under de senaste åren har det blivit vanligare att kosmetikaproducenterna använder sig av nanoteknik när de gör sina produkter. En teknik som gör att krämerna blir jämnare och lättare att stryka på. Men de här krämerna kan även påverka fiskars beteende och göra dem anorektiska, det menar forskare vid Lunds universitet. (Forskare A) – Vi har kommit fram till att partiklar som går genom en, nanopartiklar som går genom en vanlig födokedja för att till sist komma fram till fiskar påverkar fiskarnas beteende och deras ämnesomsättning. (Reporter) – Vad forskarlaget i Lund kommit fram till är att nanopartiklar som används i kosmetika kan orsaka rubbningar av ämnesomsättningen hos fiskar. När vi tvättar av oss solkräm eller smink följer de

nanopartiklar som finns i kosmetikan med ner i avloppsvattnet. Vattnet, som sen släpps ut i naturen, har då de här nanopartiklarna i sig. De partiklarna tar algerna åt sig, alger som äts av kräftdjur och som sen äts av fiskar. (Forskare A) – Vi tror ju att det kan bero på att de påverkar fett-ämnesomsättningen. Det finns också studier som visar på att liknande partiklar kan ta sig till hjärnan på fiskar och det skulle också kunna vara en förklaring till beteendeförändringen. (Reporter) – Fiskarna får alltså svårt att tillgodogöra sig fett och tappar aptiten, vilket gör dem anorektiska. Däremot är det oklart om nanopartiklarna är farliga för oss människor när vi har dem på oss i form av krämer eller smink. (Forskare) – Grundtanken är att vi ska kunna visa på vad som gör partiklar farliga och att vi i förlängningen kan säga vilka partiklar vi inte kan använda och hur vi ska göra partiklar som är mindre farliga, säkra. [---] (Reporter) – 2010 omsatte skönhetsbranschen bara i Sverige ungefär 15 miljarder kronor. Det är en bransch som bygger på våra mänskliga behov av att må bra och känna sig fina. Men det är också en bransch som utvecklas som andra. Nya material och tekniker används och frågan är om forskning, lagstiftning och kunderna hänger med. (Butikspersonal) – Absolut har vi krämer som jobbar anti-aging, det har vi. Många av våra krämer jobbar ju så klart inte längre ner än vad, i det yttre hudlagret. (Hudvårdskonsult) – Viktigt att tänka är att man inte har jobbat med nanoteknik när man har framställt produkterna. (Reporter) – Men det finns ju sådant smink som är så. (Hudvårdskonsult) – Ja det finns det. (Reporter) – Även skönhetsprodukter måste ha en innehållsdeklaration och en hållbarhetsmärkning och det finns också en rad andra märkningar som exempelvis ska garantera ett ekologiskt innehåll. Men trots att vi idag inte riktigt vet hur nanopartiklar påverkar människor och miljö så behöver just den uppgiften ännu så länge inte finnas med. [---] Men nu visar alltså nya rön att även om just nanopartiklar skulle vara ofarliga att använda direkt på huden så påverkar de istället vår miljö.

Inslaget följdes sedan av en förinspelad intervju med miljöpartisten Carl Schlyter.

(Programledare) – Och trots att EU-parlamentet för tre år sedan krävde en reglering av nanoteknik, någon mer forskning om hälso- och miljöeffekter har EU-kommissionen ännu inte kommit med något sådant förslag. Det säger miljöpartisten Carl Schlyter, EU-parlamentets rapportör om just nanoteknik och jag talade med honom tidigare idag. (Carl Schlyter) – Parlamentet ser enorm potential inom batteriteknik, nya solceller, effektiva bra material och ny medicinteknik så det finns en stor potential. Men vi har också väldigt dålig kunskap om hur den här tekniken påverkar hälsa och miljö och parlamentet vill ha en ansvarsfull säker användning av tekniken. (Programledare) – Vad gör man då från parlamentets sida? (Carl Schlyter) – Man har krävt redan för tre år sedan att EU-kommissionen ska ta fram en lagstiftning som täcker alla användningar av nano-tekniker och att man satsar mer på att undersöka hälso- och miljöeffekter så att vi bättre förstår tekniken så att man inte får panikreglering när man upptäcker problem och drar in produkter i efterhand utan att man i förväg vet vad man gör med produkterna. (Programledare) – Men du är det inte risk för en överreaktion här om den här tekniken är bra på många sätt. Är det inte risk att man skrämmer människor bara? (Carl Schlyter) – Det gäller att vara noga med vad vi gör här, den här tekniken finns i solkrämer som vi smetar direkt på kroppen, i rengöringsmedel som vi sprayar ut och i kläder som vi sätter på kroppen och då vill vi veta vad som händer med miljön och hälsan för man har redan upptäckt vissa problem, att de letar sig upp i hjärnan hos fiskar och den här nya studien som kom nu här visar ju beteendeförändringar så det är väldigt viktigt att veta att vi inte släpper loss de här okända miljö- och hälsoriskerna för nanoteknik är ny, det har spännande egenskaper men det kan också ha okända risker och dem måste vi ta reda på. (Programledare) – Du hur är det med dig själv då, finns det saker som du inte köper? (Carl Schlyter) – Ja, jag köper inte solskyddskräm med hög solskyddsfaktor till mina barn utan jag har en dräkt som täcker dem när de badar och i ansiktet så använder jag en ekologisk solskyddskräm och jag köper heller inte rengöringsprodukter som innehåller det här och jag köper heller

givetvis inte de här luktfria nano-silverkalsonger och strumpor och sådant. Dessutom så tvättas det där ut väldigt fort så de är dessutom ineffektiva. Sådant undviker jag. (Programledare) – Men nu kräver ni alltså märkning och så här och mer forskning men märkning, hjälper det, alltså, bryr sig människor om det? Ja men framförallt i ett läge där vi inte riktigt har fullständig kunskap så är märkningen utmärkt och först ut kommer kosmetika nästa år för hittills har ju konsumenten inte ens kunnat alltid veta när det är det här men om det står då silver eller nano-silver då vet man då är det det. Eller om, ibland står det så här, smutsavstötande med ny teknik och så, då kan man misstänka att det är det och då tycker jag att man ska undvika det tills vi bättre vet vad vi gör. Sen finns det ju fantastiskt bra tillämpningar redan i dag med extremt hållbara fiskespön och annat och där är ju nanotekniken inbyggd i produkten och där finns det ingen större skäl till oro alls.

Den 6 mars sände *Aktuellt* ytterligare ett inslag där programledaren sa följande.

I ett inslag i *Aktuellt* i fredags berättade vi om ny forskning som visar att en viss typ av nanopartiklar kan påverka fiskars ämnesomsättning. Men enligt Kemisk-Tekniska Leverantörsförbundet som representerar kosmetikbranschen så används inte den typen av nanopartiklar som forskarna undersökt i krämer och smink.

ANMÄLAN

Inslaget har anmälts av Kemisk-Tekniska Leverantörsförbundet (KTF) som anför följande.

I inslaget sades att nanopartiklar finns i solskyddskrämer, hudkrämer och smink. Ingenstans nämndes det att de nanopartiklar som används för krämer och smink är av titandioxid. Forskaren A från Lunds universitet intervjuades om sin forskning kring nanopartiklar och hur de kan påverka miljön. A:s forskning har dock inte något att göra med krämer och smink eftersom A forskar på partiklar som är gjorda av kompositmaterialet (plasten) styren. Enligt KFT nämner A detta för intervjuaren, men det kommer inte med i *Aktuells* inslag. Nanopartiklar av styren används inte i krämer och smink. Nanopartiklar av titandioxid respektive styren har bara storleken gemensamt. Att studera egenskaperna för det ena ämnet ger ingen kunskap om det andra lika lite som vatten och svavelsyra kan sägas vara samma sak bara för att de båda är kemikalier.

Sveriges Television (SVT) har via inslaget grovt vilselett tittaren genom att låta påskina att A:s forskning har med krämer och smink att göra. Dessutom har SVT varnat för att solskyddsprodukter skulle vara farliga helt utan underlag. Detta finner KTF särskilt allvarligt eftersom ett gott solskydd är viktigt för att skydda huden mot skadlig UV-strålning.

PROGRAMFÖRETAGETS YTTRANDE

SVT anser att inslaget överensstämmer med kravet på saklighet och anför i huvudsak följande.

Forskningsrapporten från Lunds universitet om nanopartiklars påverkan på fiskars ämnesomsättning publicerades i början av 2012 och uppmärksammades i både facktidsskrifter och utländsk press. De nanopartiklar som undersökts är huvudsakligen av styren, ett så kallat kompositmaterial. Under researcharbetet talade SVT med två av de forskare som låg bakom studien, A och B. Bland annat ställdes frågor om nanopartiklarna fanns i kosmetika och detta bekräftades av B. Även reporterns speakermanus vad gäller forskarnas slutsatser faktakontrollerades av B.

Efter att inslaget anmäldes till granskningsnämnden var SVT åter i kontakt med forskarna bakom rapporten. Enligt forskarna är det inte partiklarna i sig, om de är av till exempel styren eller titan/zinkoxid, som är skadliga för fiskarna, utan partiklarnas storlek. Den övertygelse som fanns hos en av forskarna om förekomsten av nanopartiklar av komposittyp delades inte av hans kollega. I den sammanfattning av forskningsrapporten som finns på Lunds universitets hemsida skrivs det att nanopartiklar används i kosmetika, men inget om att de styrenpartiklar som undersökts i studien skulle vara ett undantag från det. Efter diskussioner kom redaktionen fram till att det inte gick att enkelt varken bevisa eller motbevisa att den typ av nanopartiklar av komposittyp som forskarna undersökt återfinns i kosmetika på den svenska marknaden. Av den anledningen sändes ett bemötande i *Aktuellt* den 6 mars 2012.

ANMÄLARENS KOMMENTAR PÅ SVT:S YTTRANDE

Nanopartiklar finns precis överallt hela tiden över hela jordklotet. Brand och vulkanutbrott är bra exempel på när det bildas mycket nanopartiklar. Det är alltså mycket enkelt förklarar bara partiklar i storleken 1–100 nanometer. Material i denna storlek har i bland egenskaper som skiljer sig från samma material i större skala. Detta kan nyttjas på olika sätt. Titandioxidpartiklar i nanoskala släpper igenom synligt ljus, men stoppar UV-ljus. Det är därför de används i solskydd. Påståendet att partiklar i storleken 1–100 nanometer har samma egenskaper oavsett vilket material de är gjorda av, vilket SVT försöker påskina, är totalt fel. Det är till och med så att nanopartiklar av samma material kan ha olika egenskaper beroende på storlek och form med mera.

Att någon har en åsikt innebär inte att någon annan har en skyldighet att motbevisa denna åsikt. Tvärtom är det åsiktens innehavare som måste stå för bevisen. KTF ställer sig frågande till om det är rimligt att vem som helst kan påstå att ett visst ämne finns i en produkt och att det då kan slås upp som en stor nyhet utan någon som helst faktakoll eller krav på bevis? Är det i denna stund rimligt att fortsatt tycka att en enskild persons åsikt är ett lika tungt bevis som all annan möjlig faktakontroll? Vill man ta reda på vad som finns i en produkt är det nämligen bara att läsa på den eftersom alla kosmetik och hygienprodukter har fullständig innehållsförteckning. Finns det frågor om innehållet kan de lämpligen ställas till tillverkaren eller dennes branschförening.

Den ansvariga myndigheten Läkemedelsverket är rimligen också en källa till fakta. Vidare ställer sig KTF frågande till om SVT verkligen menar att faktakontroll i detta fall är att prata med de två forskare som skrivit rapporten och som dessutom inte är ense i denna fråga? Den omotiverade skrämseleffekten som blev resultatet av SVT:s felaktiga inslag kan inte kan nonchaleras eftersom många av de produkter som innehåller nanopartiklar (av titandioxid) är solskyddsprodukter som skyddar mot skadlig UV-strålning. En källa till många cancerfall och mycket mänskligt lidande.

PROGRAMFÖRETAGETS TILLÄGGSYTTRANDEN

SVT vidhåller det som anförts i det tidigare yttrandet och att det inte sägs i inslaget eller i SVT:s yttrande att partiklar i storleken 1-100 nanometer har samma egenskaper oavsett vilket material de är gjorda av.

I en artikel publicerad på Lunds universitets webbplats säger A att det i media framställts som att de nanopartiklar som använts i studien kommer från smink och hudvårdsprodukter och släppts ut i naturen. SVT menar att det inte är någon ”mediekonstruktion” ifrån redaktionens sida utan att förklaringen av processen självklart innehöll förenklingar när den omvandlades från akademisk rapport till tv-inslag. Den text som lästes i inslaget om hur nanopartiklarna vandrade genom näringskedjan var faktagranskad av B som var en av forskarna bakom rapporten.

Att beskriva vetenskapliga studiers abstrakta metoder och resultat med vardagliga termer är en viktig journalistisk arbetsuppgift. Kopplingen mellan nanopartiklar och kosmetika, som kritiserats av anmälaren, är inget som SVT skapat utan den har funnits med i både akademisk och publik rapportering om den aktuella forskningsrapporten. Den artikel i franska dagstidningen Le Mondes blogg om vetenskap som tar upp forskningsrapporten har som rubrik ”Blir fiskar anorektiska av nanopartiklar i solkräm?” Även i Lunds universitets sammanfattning av forskningsprojektet skrivs det att nanopartiklar används i kosmetika.

Vad gäller den specifika typ av nanopartiklar, alltså av polystyren/komposittyp, som användes i laboratorieförsöken, så fick SVT det presenterat som att dessa förekom i kosmetika av B. Då det efter sändning av inslaget inkom kritik från KTF så återkopplades detta till de ansvariga forskarna. Övertygelsen om att nanopartiklar av polystyrentyp användes i kosmetika (för att ge en utslätande effekt) delades inte av B:s forskarkollega A. Av den anledningen att det kom motstridiga uppgifter från de båda intervjuade forskarna så sändes, som tidigare anförts, därför ett bemötande där KTF:s syn på saken framkom.

AKTUELLA BESTÄMMELSER

SVT ska bedriva programverksamheten sakligt och med beaktande av att en vidsträckt yttrande- och informationsfrihet ska råda i televisionen (5 § i sändningstillståndet). Kravet på saklighet innebär främst att uppgifter som är av betydelse för framställningen ska vara korrekta och att framställningen inte får vara vilseledande, till exempel genom att väsentliga uppgifter utelämnas. SVT ska före sändning av program så noggrant som omständigheterna medger kontrollera sakuppgifter i programmet (5 § andra stycket i sändningstillståndet).

SVT ska beriktiga uppgifter som förekommit i ett tv-program när det är befogat (5 kap. 4 § radio- och tv-lagen).

Granskningsnämnden får besluta att ett programföretag som brutit mot villkor i sitt sändningstillstånd eller mot bestämmelsen om beriktigande på lämpligt sätt ska offentliggöra nämndens beslut (17 kap. 10 § radio- och tv-lagen).

GRANSKNINGSNÄMNDENS BEDÖMNING

I inslaget den 2 mars 2012 gjordes en tydlig koppling mellan den aktuella forskningsrapporten och kosmetikaprodukter. Av handlingarna i ärendet framgår enligt granskningsnämndens mening att en sådan koppling inte gjordes i forskningsrapporten. I inslaget drogs därigenom alltför långtgående slutsatser om rapportens resultat. Det kan dock också konstateras, mot bakgrund av vad SVT uppgett i ärendet, att SVT fick sin beskrivning av forskarnas slutsatser bekräftade av en av forskarna inför sändningen. SVT får enligt nämnden därför anses ha vidtagit en tillräcklig faktakontroll.

Sedan SVT i samband med anmälan till granskningsnämnden fått klart för sig att kopplingen i inslaget mellan studien och kosmetikaprodukter inte hade stöd i forskningsrapporten sändes ett inslag den 6 mars, som SVT beskrivit som ett bemötande. Det inslaget innebar enligt nämnden emellertid inte ett tydligt tillrättaliggande av detta förhållande. Nämnden finner därför att SVT inte har följt bestämmelsen om beriktigande.

Detta beslut har fattats av Henrik Jermsten, Elisabet Bäck, Ingrid Carlberg, Maria Edström, Jan Holmberg, Martin Holmgren och Pia Kronqvist efter föredragning av Tarek Touma.

På granskningsnämndens vägnar

Henrik Jermsten

Tarek Touma